

DIA LABDARÚGÁS NIPPON FÖLDJÉN

A japán futball sportantropológiai keresztmetszetben

Bevezetés

A tanulmány célja a japán futball alakulástörténetének felvázolása és korszakolása az 1910-es évektől a 21. század első harmadáig, vagyis annak a hosszú útnak a bemutatása, amely során a távol-keleti szigetország eljutott az amatőrizmustól a *Mundial* társházigazda szerepén át az angol válogatott Wembley-ben történő legyőzéséig. Kérdésként merül fel, miként jelent meg és vert gyökeret a Felkelő Nap Országában a tradicionális japán küzdősportok, valamint a nyári és a téli olimpiai játékok sikersportágai mellett a labdarúgás. Végigkövetem azt a futball globalizációja következtében az 1990-es évektől megfigyelhető folyamatot, melynek eredményeképpen ázsiai játékosok is – mint például Nakata Hidetoshi – bekerültek az európai labdarúgás vérkeringésébe. Szó esik továbbá arról a 2010-es évektől az öreg kontinensen egyre inkább megmutatkozó tendenciáról, melynek során a világbajnok, illetve a klubfutballban jelentős sikereket elért játékosok egy része pályafutása lezárásaképpen Ázsiába igazol. E relációban bemutatom a *J1 League*-ben két alkalommal bajnoki címet nyert *Vissel Kobe* klubfilozófiáját, majd a szövegantropológia és a tartalomelemzés jegyében feltárom a klubhimnusz és a főbb szurkolói rigmusok szemantikai jellemzőit. Külön figyelmet szentelek a *Samurai Blue* szereplésének a világbajnokságok és a kontinensviadatok történetében, kiemelve az első Távol-Keleten 2002-ben megtartott közös rendezésű tornát. A japán válogatott mezén és jelképein keresztül feltérképezem az arculatváltások vizuális jegyeit. A brandépítés kapcsán arra keresem a választ, hogy a yokohamai székhelyű italholding, a *Kirin* története miként fonódik össze a japán nemzeti tizeneggyel. Végül *Tsubasa kapitány* alakján keresztül felfejtem, hogyan szívárog be a mangakultúra a labdarúgást körülvevő miliőbe.

Az 1980-as évek végéig a japán labdarúgásban az amatőrizmus volt a meghatározó és népszerűsége messze elmaradt a szumótól és a baseballtól.¹ A versenysport ez utóbbi fajtája a 20. század elejétől ismert a kelet-ázsiai szigetországban, népszerűsége a II. világháború után pedig egyre nőtt. Ebben szerepet játszott az is, hogy az Amerikai Egyesült Államok katonái hét éven át (1945–1952) Douglas MacArthur tábornok vezetésével Japánban állomásoztak, magukkal hozva a sportág iránti szeretetet.² Az 1990-es évek elejétől a labdarúgás teljes mértékben professzionalizálódott és az ország Ázsia egyik vezető futballnemzetévé nőtte ki magát. A válogatott 1998 óta minden világbajnokságon részt vesz és a 2002. évi részben hazai rendezésű, a 2018. évi oroszországi, valamint a 2022. évi katarai tornán bejutott az egyenes kieséses szakaszba. A csapat négyszer hódította el az 1956-ban első alkalommal kiírt Ázsia Kupát (1992, 2000, 2004, 2011)³ és ezzel a legtöbbszörös győztesnek számít, megelőzve a háromszoros bajnok Szaúd-Arábiát és Iránt. A kelet-ázsiai szigetország nemzeti tizenegye az első amerikai kontinensen kívüli válogatott, amely meghívottként jelen volt 1999-ben a dél-amerikai földrész együtteseinek számára kiírt *Copa América*-n. A FIFA-világgranglistán jelenleg a tizenharmadik helyen áll, mellyel a legmagasabban rangsorolt ázsiai válogatott.⁴ Luk Van Haute, flamand műfordító, irodalmár megítélése szerint azáltal, hogy a 21. századra a tradicionális japán küzdősportok – az aikidó, a kendó, a judo, a karate – mellett a szumó is nemzetközivé vált, a labdarúgás pedig tért hódított a Felkelő Nap Országában, „megszűnt Japánban a monokultúra mítoszának illúziója” a sportban is.⁵

I. A japán futball alakulástörténete korszakokra bontva

I.1. Az első sikerek: Az 1910-es évektől a II. világháborúig

Az 1910-es években Japán kiválóan szerepelt a nemzetközi megmérettetések során olyan sportágakban, mint az úszás, az atlétika és a küzdősportok, azonban a futballban válogatott szinten főként a felsőoktatásban tanuló diákokból verbuvált csapattal állt ki. Első nemzetközi

¹ Vö. Michail-Angelos Grigoropoulos: *The Rise of Japanese Football: How the Nation Has Not-So-Quietly Become a Dark Horse Contender*. <https://urbanpitch.com/the-rise-of-japanese-football-how-the-nation-has-not-so-quietly-become-a-dark-horse-contender/> [2026. 04. 27.]

² A témáról lásd bővebben: Richard B. Finn: *Winners in Peace: MacArthur, Yoshida and Postwar Japan*. University of California Press, Berkeley, 2022.

³ Vö. Aidan Williams: *How the 1992 Asian Cup awoke Japanese football, the continent's sleeping giant*. <https://web.archive.org/web/20210504023945/https://thesefootballtimes.co/2019/01/04/how-the-1992-asian-cup-awoke-japanese-football-the-continent-s-sleeping-giant/> [2026. 04. 27.]

⁴ Vö. *The FIFA/Coca-Cola Men's World Ranking*. <https://inside.fifa.com/fifa-world-ranking/men> [2026. 04. 27.]

⁵ Vö. Luk Van Haute: *Japán: Életképek*. (ford.) Balogh Tamás. Typotex Kiadó, Budapest, 2020, 157–174.

szereplésére 1917-ben került sor,⁶ amikor egy távol-keleti országok számára kiírt sorozat⁷ alkalmával súlyos vereséget szenvedett Kínától és a Fülöp-szigetektől. A kudarc ellenére az 1920-as években a labdarúgást még mindig főként a felsőoktatási intézményekben népszerűsítették és a sikerek továbbra is elmaradtak. A Japán Labdarúgó Szövetség (*Japan Football Association*, a továbbiakban: JFA) 1921-ben alakult meg és 1929 májusában csatlakozott a FIFA-hoz. A Felkelő Nap Országá az 1930. évi első világbajnokságon Uruguayban, ahol tizenhárom nemzet – hét dél-amerikai, négy európai, egy közép- és egy észak-amerikai válogatott csapott össze – nem vett részt. Japán első olyan nemzeti együttese, amely nem pusztán egyetemistákból, illetve főiskolásokból állt, az 1930. évi Távol-Keleti Bajnokságon indult és Suzuki Shigeyoshi⁸ (1902–1971) szövetségi kapitány vezetésével elhódította⁹ a trófeát. Majd hat évvel később az általa irányított válogatott az 1936. évi berlini olimpián nagy visszhangot kiváltó 3:2-es győzelmet aratott az esélyesebb Svédországgal szemben a helyiek által *Plumpe*-nak¹⁰ nevezett *Stadion am Gesundbrunnen*-ben. Az 1924-ben átadott létesítmény ekkor a *Hertha BSC* otthona volt. Az összecsapás úgy maradt fenn a japán sporttörténetben, mint a „berlini csoda”. Suzuki-t 2007-ben posztumusz beválasztották a Japán Futball Hírességek Csarnokába, majd 2016-ban pedig az általa a német fővárosban irányított olimpiai válogatottat is. A Felkelő Nap Országá részt vett az 1938. évi világbajnokság selejtezősorozatában, a kijutásról döntő Holland-India (ma: Indonézia) ellen azonban nem vállalta a játékot a II. kínai-japán háború (1937–1945) és az azt körülvevő politikai feszültség

⁶ A sporteseményen a *Tōkyō Kōtō Shihan Gakko* (Tokiói Tanárképző Főiskola) képviselte az országot. Az 1872-ben alapított és 1929-ben egyetemi rangot szerzett oktatási intézmény mai nevén *Tsukuba daigaku* fő feladata az általános és a középiskolai tanárképzés biztosítása. Vö. Edwin O. Reischauer – Ichirō Katō (eds.): *Japan: An Illustrated Encyclopedia*. Kodansha, Tokyo, 1993, 1632.

⁷ A Tokióban 1917. május 8. és május 12. között megrendezett Távol-Keleti Bajnokság olyan regionális multisport esemény volt, amelyen Japán, Fülöp-szigetek és Kína vett részt. A Felkelő Nap Országá által megnyert sorozatban a következő sportágak szerepeltek: atlétika, baseball, kosárlabda, labdarúgás, úszás, röplabda, tenisz és műugrás. A két évvel korábbi játékokhoz képest a kerékpározást törölték a programból. Vö. Daniel Bell: *Encyclopedia of International Games*. McFarland and Company, Jefferson (North California), 2003.

⁸ Vö. https://www.national-football-teams.com/player/50122/Shigeyoshi_Suzuki.html [2026. 04. 27.]

⁹ A torna megrendezésére 1930. május 24. és május 27. között Tokióban került sor Japán, Kína, Fülöp-szigetek és Brit-India részvételével. Vö. Bell, i.m. Brit-India 1858 és 1947 között Nagy-Britannia gyarmata volt és felölelte az összes olyan területet, amely India alkirálya és főkormányzója alá tartozott, így magába foglalta a mai Indiát, Pakisztánt, Banglades és Burmát. Hivatalos neve 1876-tól Indiai Birodalom. Vö. Lawrence James: *Raj: The Making and Unmaking of British India*. Abacus, London, 2009.

¹⁰ Berlini dialektusban *Plumpe* ('vízpumpa') névvel illették a Hertha BSC egykori stadionját. Az 1923 és 1924 között Gesundbrunnen kerületben épült sportlétesítmény neve onnan ered, hogy Berlin utcáin számos közkifolyó található és mivel a *Hertha BSC* egykori arénájától nem messze is volt egy kézi szivattyú, amely a közeli Luisenbadban található gyógyforráshoz kapcsolódott (a kerület elnevezése is erre utal), a futballklub szimbóluma lett. Napjainkban a Behmstraße-n négy labdarúgót ábrázoló szoborcsoport emlékeztet arra a sportlétesítményre, ahol a Hertha BSC 1930-ban és 1931-ben német bajnok lett. Vö. <https://web.archive.org/web/20191025082923/http://hertha-geschichte.de/plumpe2.htm> [2026. 04. 27.]

miatt.¹¹ A javuló eredmények ellenére a futball továbbra is marginális sportág maradt és még a labdajátékok között sem tudott igazán teret nyerni. A II. világháború kitörését követően a kelet-ázsiai szigetország csak néhány nem hivatalos mérkőzést bonyolított le az 1931-ben Kínától elfoglalt Mandzsúria és más gyarmatok ellen. A csendes-óceáni hadszíntéren zajló harcok megkezdése előtti utolsó barátságos mérkőzését 1940 júniusában a Fülöp-szigetek ellen vívta. Amíg Korea japán megszállás alatt állt (1910–1945),¹² addig több koreai sportoló is magára öltötte a kék mezt, így például 1936 és 1940 között Kim Yong-sik¹³ (1910–1985), 1940-ben pedig Lee Yoo-hyung, (1911–2003), valamint Kim Sung-gan (1912–1984).¹⁴ E játékosok további szakmai sikereiről elmondható, hogy Kim Yong-sik szövetségi kapitányként kijuttatta Koreát az 1954. évi svájci világbajnokságra. Lee Yoo-hyung pályafutása végén koreai színekben tagja volt annak az 1948. évi londoni olimpián szereplő csapatnak, amelyet a negyedöntőben a későbbi győztes Svédország állított meg. Kim Sung-gan hazája nemzeti tizenegyét az Ázsia Kupán kontinensbajnoki címig vezette 1956-ban.

1.2. Úton a professzionális liga létrehozása felé: Az 1950-es évektől az 1980-as évek végéig

Japánt a II. világháborúban való részvétele miatt a FIFA kizárta tagjai közül. A szervezet 1950-ben vette fel ismét soraiba, melyhez figyelemreméltó módon hamarabb csatlakozott, mint az Ázsiai Labdarúgó Szövetséghez (*Asian Football Confederation*), hiszen négy évvel később lépett be az AFC-be. A Felkelő Nap Országá indul az 1951-ben Indiában megrendezett Ázsiai Játékokon,¹⁵ majd az 1954. évi svájci labdarúgó-világbajnokság selejtezőiben is, ahol

¹¹ A visszalépésben szerepet játszott a két ország közötti geopolitikai konfliktus, a természeti erőforrások megszerzéséért folytatott gazdasági verseny. Japán a déli terjeszkedés politikája jegyében Holland-India elfoglalását kulcsfontosságúnak tartotta háborús céljai megvalósítása szempontjából, különösen a kínai invázió után. Az Ázsiában folytatott agresszív katonai lépései miatt a holland kormány felülvizsgálta a Felkelő Nap Országával kötött gazdasági szerződéseit. Mivel a távol-keleti szigetország jelentős mennyiségű olajat és nyersanyagot vásárolt, a holland gyarmati kormányzat tartott attól, hogy Japán először gazdasági térnyerést ér el a mezőgazdasági és halászati vállalatok révén Holland-Indiában, amit egy esetleges katonai művelet előrsének tekintettek annak ellenére, hogy nyílt konfliktus egyelőre nem következett be. A japánok 1942-ben megszállták a kőolajban és egyéb ásványkincsekben gazdag Holland-Indiát, az okkupáció 1945 szeptemberéig tartott. Vö. Wolf Mendl: *Japan and South East Asia. Vol 1. From the Meiji Restoration to 1945*. Routledge, London, 2001. A Mundialon Holland-India 1938. június 5-én Reimsben találkozott a későbbi ezüstérmes Magyarországgal és 6:0 arányban vereséget szenvedett. Vö. <https://magyarvalogatott.hu/merkozések/magyarország-holland-india-1938-06-05> [2026. 04. 27.]

¹² Japán 1910-ben annektálta Koreát. A harmincöt éven át tartó megszállás alatt szigorú katonai ellenőrzés alá vonta az országot és korlátozta a nyelvhasználatot. Vö. Kim Hiyoul: *Koreanische Geschichte: Einführung in die koreanische Geschichte von der Vorgeschichte bis zur Moderne*. Asgard-Verlag, Sankt Augustin, 2004.

¹³ Vö. <https://www.olympedia.org/athletes/26257> [2026. 04. 27.]

¹⁴ Vö. Gabriele Anello: *The Model that saved Japanese football and made it an Asian powerhouse within two decades*. <https://web.archive.org/web/20200605072813/https://footballchronicle.co/2018/08/19/the-model-that-saved-japanese-football-and-made-it-an-asian-powerhouse-within-two-decades/> [2026. 04. 27.]

¹⁵ Az 1951. március 4. és március 11. között Új-Delhiben megtartott I. Ázsia Játékokon tizenegy ország – Japán, India, Irán, Szingapúr, Fülöp-szigetek, Ceylon, Indonézia, Burma, Afganisztán, Nepál, Thaiföld – vett részt. A multisport eseményen ötvenhét versenyszámban négyszáznolcvankilenc sportoló képviselte hazáját. Az

elbukott.¹⁶ Dettmar Cramer¹⁷ (1925–2015) nyugat-német vezetőedző 1960-ban lépett a JFA kötelékébe. A válogatott technikai vezetőjeként tevékenykedett és egyúttal a japán olimpiai együttest irányította, akikkel az 1964. évi tokiói nyári játékokon többek között Argentínát legyőzve a negyeddöntőig jutott, amikor is Csehszlovákia állította meg. A tornát dr. Lakat Károly vezetésével Magyarország nyerte meg. A Felkelő Nap Országában végzett munkája miatt Cramert „a japán futball atyjaként” tartják számon. A klubfutball legmagasabb szintje az 1965-ben alapított *Japan Soccer League*¹⁸ volt, amely kizárólag amatőr egyesületekből állt. Japán jelentős nemzetközi sikert ért el az 1968. évi mexikóvárosi nyári olimpián Japán jelentős nemzetközi sikert ért el, amikor is Naganuma Ken (1930–2008) irányításával a dr. Lakat Károly vezette címvédő magyar labdarúgó válogatott mögött¹⁹ bronzérmet nyert úgy, hogy a harmadik helyért vívott mérkőzésen a házigazdát győzte le. Bár a dobogó alsó foka nagy elismerést hozott a sportágnak a kelet-ázsiai szigetországban, a professzionális nemzeti bajnokság hiánya erőteljesen akadályozta a szakág fejlesztését. Az eredmény hatására fellendülés volt tapasztalható az 1970-es évek elejéig, ami együtt járt a stadionok látogatottságának növekedésével.

Az 1980-as években az elsőosztályú labdarúgó-bajnokság színvonala csökkent és a japán válogatott játékeréje elmaradt az ázsiai futballnagyhatalmakétól. A JFA 1986-ban bevezette az ún. különleges engedélyű játékosok rendszerét (*Special Licensed Player System*), amely korlátozott számban lehetővé tette, hogy profi játékosok is pályára lépjenek a félprofi nemzeti bajnokságban. A Felkelő Nap Országa bár közel állt ahhoz, hogy az 1986. évi mexikói világbajnokságra kvalifikálja magát, ám végül nem járt sikerrel. A Katarban megtartott Ázsia

éremtáblázaton Japán huszonnégy aranyéremmel az első helyen végzett. Vö. <https://www.olympics.com/en/news/first-asian-games-india-1951> [2026.05.02.]

¹⁶ Vö. Japan Football Association: *Origins and History*. https://www.jfa.jp/eng/about_jfa/history/ Utolsó letöltés: 2026. 04. 27.

¹⁷ Vö. Boris Herrmann: *Trainerfuchs Dettmar Cramer – Ein Napoleon auf Weltreise*. <https://www.spiegel.de/sport/fussball/trainerfuchs-dettmar-cramer-napoleon-auf-weltreise-a-363949.html> [2026. 04. 27.] Dettmar Cramer 1975-ben és 1976-ban a *Bayern München* csapatával BEK-győzelmet ért el.

¹⁸ Vö. Cesare Polenghi: *J-League History, Part 1–5*.

<https://web.archive.org/web/20150403010518/http://www.goal.com/en-sg/news/3883/features/2013/09/09/4249128/j-league-history-part-1-beginnings> [2026. 04. 27.]; <https://web.archive.org/web/20150403010520/http://www.goal.com/en-my/news/5486/j-league-history/2013/09/09/4248281/j-league-history-part-2-the-early-years?ICID=AR> [2026. 04. 27.]; <https://web.archive.org/web/20150403010515/http://www.goal.com/en-my/news/5486/j-league-history/2013/09/09/4248301/j-league-history-part-3-growing-pains?ICID=AR> [2026. 04. 27.]; <https://web.archive.org/web/20150403010523/http://www.goal.com/en-my/news/5486/j-league-history/2013/09/09/4248310/j-league-history-part-4-exporting-talent?ICID=AR> [2026. 04. 27.]; <https://web.archive.org/web/20190401042642/https://www.goal.com/en-my/news/5486/j-league-history/2013/09/09/4248337/j-league-history-part-5-expansion-success-and-a-bright?ICID=AR> [2026. 04. 27.]

¹⁹ A tornát követően Varga Zoltán, a Ferencvárosi Torna Club örökös bajnoka Belgiumba disszidált. A tehetséges középpályás pályafutása során később megfordult az NSZK-ban, Hollandiában és Skóciában is. Vö. Lakat T. Károly: *Requiem a nagy 8-asért: A fradisták vargázolija*. Kossuth Kiadó, Budapest, 2010.

Kupán 1988-ban Japán csoportja utolsó helyén zárt. Az 1980-as évek végétől kezdve a JFA szisztematikus módon megkezdte a liga professzionalizálását is.

1.3. A felemelkedés időszaka: Az 1990-es évektől 2005-ig

A félprofi japán labdarúgó-liga egyesületeinek tulajdonosai 1991-ben megállapodtak a profi *J.League* megszervezéséről.²⁰ Erre azért is volt szükség, mert a Felkelő Nap Országá 1992-ben az Ázsia Kupa házigazdája volt. Ezen a tornán első ízben megszerezte a kontinensbajnoki címet miután a döntőben Szaúd-Arábiát 1:0-ra legyőzte.²¹ A *J.League* hivatalosan 1993-ban indult el tíz klub részvételével. A profi liga megszervezését követően 1994 és 1996 között az észak-londoni székhelyű *Arsenal* későbbi elzászi sikeredzője Arséne Wenger (1949–) leült a *Nagoya Grampus Eight* kispadjára és az Aichi prefektúrában található csapattal bajnoki ezüstérmet nyert, ezen túlmenően elhódította a Császár Kupát (*Sakka Tennōhai*) és a Szuperkupát. Wenger, a szlovén játékosügynök Milan Čalasan²² segítségével szerződött Japánba, miután elhagyta az *AS Monaco*-t. Fiatal, lendületes, komoly anyagi háttérrel rendelkező bajnokságba került, amelyben ekkor olyan brazil világbajnok labdarúgók szerepeltek, mint Leonardo Nascimento de Araújo (*Kashima Antlers*) és Dunga (teljes nevén: Carlos Caetano Bledorn Verri; *Júbilo Iwata*). Rosszul indult az új szezon, hiszen nyolc mérkőzés alatt mindössze három pontot gyűjtött a Nagoya csapata. A vezetőség magához hívatta a francia edzőt, aki azt hitte, hogy megrendült a bizalmuk iránta és meg akarnak válni tőle, de meglepetésére nem őt, hanem a tolmácsot hibáztatták a gyenge szereplésért, mondván, hogy az Európából érkezett mester szemléletét és iránymutatásait nem tudta hitelesen közvetíteni a játékosok számára. Wenger hatékony közbenjárására végül a tolmács maradhatott. A kiváló szakember felismerte, hogy a siker érdekében alkalmazkodnia kell a japán tradíciókhoz. Például amíg a Cannes-nál, a Nancy-nál és a Monaco-nál tevékenykedett a játékosoknak nem engedélyezte, hogy meleg fürdőt vegyenek egy-egy mérkőzés előestéjén, viszont ezt nem várhatta el a japán labdarúgóktól, mivel a kelet-ázsiai szigetországban a szaunázás és a forró fürdő hagyománya évezredekre nyúlik vissza, ezért tiszteletben tartotta e rítusukat. Figyelemmel kellett lennie a játékosok kivételes munkamoráljára, ami abban mutatkozott meg, hogy vasfegyellemmel, illetve hangyaszorgalommal dolgoztak az edzéseken és a mester szavait szigorúan betartva kizárólag az edzői utasításokat hajtották végre. Fegyelmezettségüknek és szabálykövető magatartásuknak

²⁰ Vö. Ken Matsushima: *History of the J. League*.

<https://web.archive.org/web/20060512150136/http://www.wldcup.com/Asia/jleague/history.html> [2026. 04. 27.]

²¹ Vö. Williams, i.m.

²² Milan Čalasan (1954–) játékosként olyan nagymúltú jugoszláv csapatoknál is megfordult, mint a *Crvena zvezda* és a *Dinamo Zagreb*.

kétségkívül megvolt a maga előnye, de Wenger szerint kiölte a kreativitást és a kezdeményezőkészséget a pályán, ami együttjárt azzal, hogy a játékosok nem voltak hajlandók egyéni döntéseket felvállalni még a gólszerzés érdekében sem. A francia edző a japán kultúrával való ismerkedése során több emlékezetes, kulturális különbségekből adódó élményéről is beszámolt. Wenger már megfordult korábban Tokióban, Nagoya azonban távolról sem emlékeztette a kozmopolita városra. Lakásától mintegy negyven perces autót vezetett a stadionhoz és mivel megérkezésekor nem beszélte a nyelvet, valamint az írásjeleket sem ismerte, ezért a hirdetőtáblák alapján tájékozódott. A vallásos elzászi parasztcsaládba született mester azért imádkozott, hogy addig le ne cseréljék az óriásplakátokat, amíg meg nem tanulja az útvonalat. Élete egyik legnagyobb kihívásának tartja első sajtótájékoztatóját Nippon földjén, melyre egy tradicionális japán étteremben került sor, ahol nem volt se szék, se pad és legnagyobb meglepetésére végig térdepelve kellett interjút adnia. Elmondása szerint, gyakran megszakította a sajtótájékoztatót valamilyen ürüggyel, hogy felegyenesedhessen.²³

A *J.League*-ban tapasztalható kezdeti fellendülés után, mely 1996-ig tartott, az átlag nézőszám tizenkilencezer volt, ami az évezred végére visszaesett tízezerszázharmincegyre.²⁴ Japán kizárólag profi labdarúgókkal először az 1994. évi Amerikai Egyesült Államokban rendezett világbajnokságra próbált meg kijutni. A katari selejtezőn Irakkal 2:2-es döntetlent játszott, melynek következtében újfent nem sikerült a kvalifikáció. Ezt a drámai körülmények között végződött összecsapást a japán futballtörténet „dohai tragédiaként”²⁵ tartja számon. Az 1996. évi Ázsia Kupán a címvédőnek a negyeddöntő jelentette a végállomást, amikor is Kuvait búcsúztatta a csapatot. A Felkelő Nap Országá először az 1998. évi franciaországi világbajnokságon vett részt, ahol a csoportkörben mindhárom mérkőzését szűken elveszítette Argentínával, Horvátországgal és Jamaicával szemben. Az eredménytől függetlenül a közvélemény nagy sikerként könyvelte el a részvételt. A *Mundial* egyik felfedezettje volt Nakata Hidetoshi, aki a tornát követően igazolt Olaszországba Miura Kazuyoshi, a „Kazu király” példáját követve. A sizuokai születésű csatár ugyanis 1994–1995-ös idényben az *Il Grifone* labdarúgója volt.

Japán 1999-ben meghívást kapott a Paraguayban megrendezett *Copa América*-ra, ahol a csoportkörben nyeretlen maradt a házigazdával, Peruval és Bolíviával szemben, így idejekorán távozott. A Japán Labdarúgó Szövetség ugyanebben az évben bejelentette, hogy

²³ Vö. Arséne Wenger: *Életem piros-fehérben*. Az Arsenal legendás menedzserének önéletrajzi könyve. (ford.) Szabó Christophe. Partvonal Kiadó, Budapest, 2020, 105–124.

²⁴ Vö. Eduardo Galeano: *Football in Sun and Shadow*. (trans.) Mark Fried. Penguin Books, London, 2018.

²⁵ Vö. <https://inside.fifa.com/news/agonny-amid-drama-doha-1062363> [2026. 04. 27.]

százéves tervet készít, melynek keretében 2092-re száz profi klub létrehozását célozza meg. A JFA arra ösztönözte az egyesületeket, hogy ne csak a labdarúgást, hanem egyéb sporttevékenységet és az egészséges életmódot is népszerűsítsék. A liga formátuma ekkor jelentősen megváltozott. Az élvonal tizenhat csapatra bővült és a neve *J1 League*-re módosult, a másodosztályú küzdelmek pedig tíz egyesület részvételével zajlottak. A divízió 2004-ig két szakaszból állt. Minden teljes szezon végén a félévben két bajnoka egy oda-visszavágós párharc során döntötte el, melyik egyesület lesz az összesített győztes. A Japán Labdarúgó Szövetség 2005-ben törölte el az osztott szezonos rendszert.

1.3.1. Japán szereplése a sportág történetének első ázsiai világbajnokságán

Külön figyelmet érdemel a 2002. évi *Mundial*, mely több tekintetben is kitűnt a korábbiak közül. Ez volt az első Ázsiában lebonyolított és az első közös rendezésű²⁶ torna a világbajnokságok sorában. Itt alkalmazták utoljára az aranygól-szabályt és ez volt az utolsó világbajnokság, ahol az összes mérkőzésen ugyanazt a labdát használták. A kandidálás során²⁷ három pályázat érkezett be. Rendezőként jelentkezett a Koreai Köztársaság, Japán és Mexikó. Mivel a közép-amerikai országnak kevés esélye volt a torna lebonyolítására, a FIFA vezetői megosztottak voltak abban, hogy melyik távol-keleti országot részesítsék a házigazda szerepében. Amíg a brazil João Havelange, a FIFA elnöke (1974–1998) Japánt, addig a svéd Lennart Johansson, az UEFA elnöke (1990–2007) a Koreai Köztársaságot támogatta. A két ázsiai rivális hatalmas csatát vívott világszerte a szavazatok megszerzéséért.²⁸ A két állam közötti politikai és történelmi feszültség mellett a külön indulásban az is szerepet játszott, hogy a „dohai tragédiaként” emlegetett mérkőzés a Koreai Köztársaság számára a világbajnokságra való kijutást eredményezte. Dél-Korea sportdiplomatai szerették volna elérni, hogy az újraegyesítés érdekében néhány mérkőzést a Koreai Népi Demokratikus Köztársaságban tartsanak meg, amennyiben Japánnal és Mexikóval szemben elnyerik a rendezés jogát. Miután ez nem következett be, az észak-koreai politikai vezetés²⁹ úgy döntött, hogy a világbajnoksággal egyidőben megszervezi saját sporteseményét, az Arirang Tömegjátékokat.³⁰ Esetükben ez nem

²⁶ A 23. labdarúgó-világbajnokságnak 2026. június 11. és július 19. között ismét több rendezőország – Kanada, az Amerikai Egyesült Államok és Mexikó – ad otthont.

²⁷ Vö. Grahame L. Jones: *A Political Football Lands in Japan and South Korea*. <https://www.latimes.com/archives/la-xpm-1996-06-01-sp-10647-story.html> [2026. 04. 27.]

²⁸ Vö. Victor Cha: *The World Cup: Sports Diplomacy and Japan–Korea Relations*. <https://cc.pacforum.org/2002/07/world-cup-sports-diplomacy/> [2026. 04. 27.]

²⁹ Vö. Grahame L. Jones: *North Korea Enters World Cup 2002 Mix*. <https://latimes.newspapers.com/article/the-los-angeles-times-north-korea-and-20/16185329/> [2026. 04. 27.]

³⁰ Az *Arirang Tömegjátékok* olyan multisport és művészeti fesztivál, amelyet 2002 óta szabályozott időközönként tartanak meg különböző helyszíneken, így például a phenjani Rungrado Május Elseje Stadionban. Nevét az azonos

volt példa nélküli, ugyanis a kommunista ország az 1988. évi szöuli nyári olimpiai játékokat bojkottálta és megszervezte a XIII. Világifjúsági és diáktalálkozót.³¹ A maláj uralkodó, Sultan Ahmad Shah, a Maláj Labdarúgó Szövetség (1984–2014), majd az AFC elnöke (1994–2002) amellet foglalt állást, hogy a két ősi rivális együtt rendezze meg a világméretű sporteseményt. A társházigazda szerepe az országok közötti együttműködés és a túlterhelt történelmi múlton való továbblépés globális vízióját vetítette elő. A közös rendezés engedélyezését követően mindkét távol-keleti országban nagyszabású fejlesztésekbe kezdtek. Japánban a világbajnokság népszerűsítése mellett célként fogalmazódott meg, hogy a *J1 League* Ázsia egyik legerősebb pontvadászata legyen. A 2000. évi Ázsia Kupán Japán ismét megszerezte a bajnoki címet, miután a bejrúti döntőben 1:0-ra legyőzte Szaúd-Arábiát.

A FIFA, figyelemmel a Kelet-Ázsia területén beköszöntött esős évszakra, a torna kezdési idejét korábbra hozta, így a *Mundialt* május 31. és június 30. között Szaporro, Yokohama, Szaitama, Sizuoka, Oszaka, Rifu, Oita, Niigata, Kasima és Kóbe stadionjaiban bonyolították le. Említésre méltó, hogy Tokióban egyetlen mérkőzést sem játszottak, így az NSZK után (1974) Japán a második olyan rendező ország, melynek fővárosa nem volt világbajnoki helyszín. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy geográfiailag Yokohama és Szaitama a Nagy-Tokió Agglomerációhoz tartozik. Dél-Koreában a torna összecsapásai Szöul, Tegu, Puszan, Ulszan, Incshon, Szuvon, Tedzson, Kvangdzsu, Csondzsu és Szogüpho arénaiban zajlottak. A világbajnokságon négy csapat debütált: a Kínai Népköztársaság, Ecuador, Szenegál és Szlovénia. A döntőt Yokohamában rendezték meg, ahol a Luiz Felipe Scolari által irányított Brazília 2:0-ra diadalmaskodott a Rudi Völler vezette Németország felett. A társházigazda Koreai Köztársaság első ázsiai válogatottként bejutott az elődöntőbe, ahol a negyedik helyen végzett. Japán a csoportkörben legyőzte Oroszországot (1:0) és Tunéziát (2:0), Belgiummal pedig értékes döntetlent (2:2) játszott. A *Samurai Blue* összecsapásait az egyik legjelentősebb

elnevezésű népdalról kapta, mely 2012 óta az UNESCO szellemi kulturális örökség része. Vö. <https://ich.unesco.org/en/RL/arirang-lyrical-folk-song-in-the-republic-of-korea-00445> [2026. 05. 21.] Az *Arirang* kedvelt téma és motívum a különböző művészeti ágakban és műfajokban. Népmesei változatában egy fiatal párt elszakítanak egymástól, mely Korea megosztottságát szimbolizálja. A sportesemény azt az észak-koreai propagandát közvetíti, mely szerint az ország méltóságteljes nemzetként a sportot és a művészetet a felemelkedés lehetséges eszközeként tartja számon. Vö. Udo Merkel: The Grand Mass Gymnastics and Artistic Performance Ariang (2002–2012). North Korea Socialist-Realist Response to Global Sports Spectacles. In: *The International Journal of the History of Sport*, 30 (2013), 11, 1247–1258.

³¹ A XIII. Világifjúsági találkozót 1989. július 1. és július 8. között tartották Phenjanban az ENSZ által el nem ismert politikai jellegű szervezet, a Demokratikus Ifjúsági Világszövetség lebonyolításában az 1988. évi szöuli olimpia rendezésére adott válaszreakcióként. Az ország addigi történetének legnagyobb szabású rendezvényét az észak-koreai kormány négy évig készítette elő. Az eseményen százhetvenhét országból körülbelül huszonkétezeren vettek részt. A külföldieket nyugati típusú luxusgépjárművekkel szállították. Ez volt az utolsó jelentős nemzetközi fesztivál a hidegháború idején a kommunista országban. Vö. August Myrseth: *Beyond Politics of Revenge: Recontextualizing the 13th World Festival of Youth and Students*. SOAS University of London, London, 2016.

televíziócsatorna, az NHK (*Nippon Hōsō Kyōkai*)³² tűzte műsorára. A közvetítések alatt szakértőként dolgozott Arsène Wenger, valamint a *Fehér Pelé*nek is nevezett Zico (teljes név: Arthur Antunes Coimbra), aki a 2006. évi németországi világbajnokságon már a japán válogatott szövetségi kapitányaként tevékenykedett.³³

A történelmi okokból is nagy rivális oroszok elleni diadal után igazi futballhangulat alakult ki az országban és megnőtt az érdeklődés a labdarúgás iránt, különösen a negyven évnél fiatalabb férfiak körében. A győztes gólt követően több tízezer szurkoló skandálta Yokohamában, hogy „Nippon, Nippon”. A mezeladások megnöttek, tízezrével keltek el a válogatott relikviái. Tunézia legyőzésével még tovább tartott a kelet-ázsiai szigetország menetelése. A négy évvel korábban pont nélkül maradt válogatott megnyerte csoportját. A torna során az egyik középhátvéd, a *Gamba Osaka* játékosa Miyamoto Tsuneyasu orrtörést szenvedett, így már a „Karthágói Sasok” ellen is csak fekete maszkban tudott pályára lépni. Honfitársai ezért elnevezték *Batman*nek és sok szurkoló denevérember-jelmezt viselve ment ki a mérkőzésekre buzdítani a csapatot.³⁴ Ez azt is bizonyítja, hogy a labdarúgás mint az intenzív szimbólumhasználat és szabályozott keretrendszerben felvonultatott érzelmi megnyilvánulások lehetséges helyszíne a különböző léptékeken sajátos identitáskonstrukciók megalkotásához vezethet.

A *Samurai Blue* számára a végállomást a nyolcaddöntő jelentette, amikor Törökország a hosszabbításban 1:0 arányban diadalmaskodott.³⁵ Említésre méltó, hogy a „Janicsárok” a bronzmérkőzésen a társrendező válogatottja felett is győzelmet arattak. A torna alatt számos szociológiai tanulmány született arról, miként vált szinte egy csapásra népszerűvé a futball a Felkelő Nap Országában.³⁶ A japánok a világbajnokságra olyan eszközként tekintettek, amelynek segítségével versenybe szállhattak a legjelentősebb európai és dél-amerikai válogatottakkal, és amely lehetőséget biztosított a nemzeti összetartozástudat megerősítéséhez.

³² A Japán Hírközlési Társaságot 1926-ban alapították. A rádióban az alapítás évében, a televízióban pedig 1953-ban indult útjára a rendszeres közvetítés. Az 1980-as évek óta emellett több mint húsz nyelven nemzetközi adásokat is sugároz. Az NHK az első olyan közszolgálati műsorszolgáltató, amely Hi-Vision technológiával (többszörös sub-Nyquist mintavételezésű kódolással) és 8K-ban adja le műsorait. Vö. Edward Seidensticker: *Tokyo Rising: The City Since the Great Earthquake*. Knopf, New York, 1990.

³³ Vö. Dénes Tamás – Ládonyi László – Lukács Gábor: *Futball-vb 2002*. Ringler Kiadó, Budapest, 2012, 124–139.

³⁴ Uo. 132–135.

³⁵ Vö. John Horne – Wolfram Manzenreiter (ed.): *Japan, Korea and the 2002 World Cup*. Routledge, London, 2013.

³⁶ Vö. Dénes – Ládonyi – Lukács, i. m. 138–142.

A kelet-ázsiai szigetországnak házigazdaként már volt gyakorlata világversenyek lebonyolításában, hiszen rendezője volt nyári³⁷ és téli olimpiának is.³⁸ A torna rajtja előtt a lakosság és a sportszakma egy része nem állt teljes mellszélességgel a válogatott mögött. Nemtetszést váltott ki, hogy európai edző ül a nemzeti tizenegy kispadján, a korábban Afrikában – Elefántcsontparton, Burkina Faso-ban, Nigériában és a Dél-Afrikai Köztársaságban – sikereket elért Philippe Troussier (1998–2002) személyében, aki ráadásul nem tartotta szükségesnek a japán nyelv elsajátítását. Elmondható ugyanakkor, hogy a francia mester jól ismerte a japán futballt, hiszen az U-20-as, illetve az olimpiai válogatott szövetségi kapitányaként is tevékenykedett, és utóbbiakkal Sydney-ben 2000-ben a negyeddöntőig jutott. Nehezteltek rá továbbá azért is, mert nem képviselte azt a japán értékrendet, miszerint a „ti” és a „mi” megelőzi az „én”-t. Ez ellen még Tokió kormányzója, Ishihara Shintarō (1999–2012) is felszólalt, azt állítva, hogy Troussier esetében a „ti–mi–én” fogalmi hármas fordítottan működik, ami gyengíti a csapatkohéziót. A francia edző ugyanis úgy gondolta, hogy hagyni kell kibontakozni az olyan Európában futballozó játékosgyéniségeket, mint például Nakata Hidetoshi és az *Arsenal* középpályása, Inamoto Junichi tehetségét a zöld gyepen. További negatívumként ítélték meg, hogy a japán hagyományokkal ellentétben egy honosított játékos, így a brazil középpályás, Alessandro dos Santos³⁹ is tagja lehetett a keretnek, aki ekkor a sizuokai klub, a *Shimizu S-Pulse* igazolt futballistája volt. A győzelmek és a csoportelsőség előbb tompította, majd meg is szüntette a negatív hangokat. A nyolcaddöntő után Troussier mégis lemondott, mivel úgy érezte, hogy az elismerés kizárólag az elért eredményeknek szól, módszereit és személyét pedig továbbra sem sikerült teljes mértékben elfogadtatnia. Ugyanakkor lényeges megemlíteni, hogy a francia edző 2008 és 2010 között ismét a Felkelő

³⁷ A XVIII. Nyári Olimpiai Játékok megrendezésére 1964. október 10. és október 24. között került sor Tokióban. Ez volt az első Ázsiában megtartott olimpia. A nagyszabású sportesemény lebonyolításával Japán azt közvetítette, hogy a II. világháborút követően talpra állt és hatalmas technológiai, gazdasági fejlődésen ment keresztül. Ekkor mutatkozott be a sportágak közül a judo, a női öttusa és a női röplabda. Itt alkalmazták elsőként a számítógépes adatrögzítést, az elektronikus időmérést, a lassított visszajátzást és a célfotót. Magyarország tíz aranyérmével a hatodik helyen végzett az éremtáblázaton, három hellyel a házigazda mögött. Vö. Frederick Fliegner: *The Games of the XVIII Olympiad: Tokyo 1964*. International Olympic Institut – Olympischer Sport-Verlag, Lausanne – Stuttgart, 1964.

³⁸ Szapporo adott otthont a XI. Téli Olimpiai Játékoknak 1972. február 3. és február 13. között. A Felkelő Nap Országá először volt házigazdája a téli játékoknak, amelyet első alkalommal rendeztek meg Európán és Észak-Amerikán kívül. Japán a tizenegyedik helyezett lett az éremtáblázaton. A jelentős sikert elérő sportolók úgy maradtak fenn a japán sporttörténetben, mint a *Hinomaru század* (*Hinomaru Hikōtai*), mivel a Kasaya Yukio (1943–2024), Konno Akitsugu (1944–2019) és Aochi Seiji (1942–2008) által alkotott sűrű trió kisajátította normálsánc versenyszámban a dobogót. A *Hinomaru* ('napkorong') a japán nemzeti zászló megnevezése. Vö. John E. Findling – Kimberly D. Pelle: *Historical Dictionary of the Modern Olympic Movement*. Greenwood Publishing Group, Westport, 1996.

³⁹ A *Samurai Blue* mezét nyolcvankét alkalommal viselő labdarúgó nevéhez hét találat fűződik. Alex (a szerelésén feltüntetett néven) a későbbiekben megfordult a *Red Bull Salzburg* egyesületénél is. Vö. <https://www.transfermarkt.de/alex/profil/spieler/27523> [2026. 04. 27.]

Nap Országában vállalt munkát, amikor is az okinawai *FC Ryūkyū* sportigazgatójaként tevékenykedett.⁴⁰

A világbajnokság hivatalos kabalafiguráit a narancssárga, lila és kék színű futurisztikus lények, Ato, Kaz és Nik testesítették meg. A 3D-s, számítógépes animációval létrehozott karakterek egy *Atmoball* nevű fiktív játékot játszottak. Ato volt a csapat edzője, Kaz és Nik pedig a játékosok. Az antropomorf figurák nevét a két rendező ország lakossága választotta ki egy világhálón közzétett lista alapján. Az Adidas által gyártott hivatalos mérkőzéslabdát *Fevernova*⁴¹ névre keresztelték. A világbajnokság hivatalos dalát, a *Boomot* az amerikai énekesnő, dalszövegíró és zenei producer, Anastacia Lyn Newkirk énekelte. A két társrendező úgy döntött, hogy a világbajnokságnak hivatalos himnusza is lesz, amelyet az Oscar-díjas görög zeneszerző, az elektronikus zene egyik meghatározó alakja, Vangelis Papathanassiou (1943–2022) szerzett.

Itt érdemes megjegyezni, hogy a nagyszabású sportesemény idejére a két ország közötti politikai és történelmi feszültségek átmenetileg lecsendesedtek. A világbajnokság nagy gazdasági felhajtóerőt jelentett a házigazdáknak. Japán hozzávetőlegesen 5,6 milliárd amerikai dollárt⁴² költött a rendezésére. A világbajnokság a magyar filmkultúrában is visszhangra talált, így például Rohonyi Gábor és M. Kiss Csaba *Brazilok* (2017)⁴³ című satirikus hangvételű filmvígjátékában. A vásznon megjelenik a *Brazilok* nevű, hátrányos helyzetű roma játékosokból álló amatőr futbalcsapat, a Sizuokában megrendezett Anglia–Brazília

⁴⁰ Vö. Dénes – Ládonyi – Lukács, i.m. 124–139.

⁴¹ A *Fevernova* volt a 2003. évi Amerikai Egyesült Államokban megrendezett női labdarúgó-világbajnokság hivatalos labdája is. Használták továbbá a 2004-ben az athéni olimpiai játékokon, valamint az ugyanebben az évben, Tunéziában lebonyolított Afrikai Nemzetek Kupáján. A *Bundesliga* 2002/2003-as évadában a *Bayern München*, a *Bayer 04 Leverkusen*, a *Schalke 04*, az *F. C. Hansa Rostock* és az *1. FC Nürnberg* is ilyen labdával futbalozott a hazai mérkőzésein. A harminckét hatszögletű panelből összeállított labda modernebb, letisztultabb külsőt kapott a korábbiakhoz képest. Belső habszivacsrétegeivel forradalmi változást jelentett az 1978-ban bevezetett, poliuretán réteggel impregnált *Tango* stílushoz képest. Látványos motívuma, a fekete-fehér *triádokkal* ellátott dizánja tizenkét kör benyomását keltette. Vö. <http://www.soccerballworld.com/Fevernova.htm> [2026. 04. 28.] A 2002. évi mérkőzéslabda formatervezése és színhasználata a távol-keleti kultúra tradícióin alapult és több értelmezése is ismert. A pezsgőarany alapra nyomott zöld színű, háromágú ívelt háromszög egy ősi japán szimbólumot, a *tomoe*-t idézte meg, melynek örvénnyre emlékeztető mintája különleges, pörgő hatást keltve a természet örökös körforgását, a sintó vallásban gyökerező hármass felosztást (ég, föld, ember) jelképezte. Az alakzat csúcsein található lángnyelvek Japán és Dél-Korea hatalmas erőfeszítéseire, ipari és technológiai fejlesztéseire utaltak. Vö. Steven T. Brown: *From Women Warrior to Peripatetic Entertainer: The Multiple Histories of Tomoe*. In: *Harvard Journal of Asiatic Studies* 58 (1998) 1, 183–199. Az ősi szimbólum vonatkozhat a Genpei-háború idején élt (1180–1185) Tomoe Gozen nevű japán harcosnőre (*onna-musha*), aki társai közül íjásztudásával és bátorságával emelkedett ki. Vö. Reina Pennington: *Amazons to Fighter Pilots – Biographical Dictionary of Military Women* Vol. II. Greenwood Press, Westport, 2003.

⁴² Vö. Choong-Ki Lee – Tracy Taylor: *Critical reflections on the economic impact Assessment of a mega-event: the case of 2002 FIFA World Cup*. In: *Tourism Management*, 26 (2005) 4., 595–603.

⁴³ Rohonyi Gábor – M. Kiss Csaba (rend.): *Brazilok*. Filmvígjáték. Gyártó: M&M Film. Forgalmazó: InterCom, 2017. Az alkotás a 2018-ban Komlón megrendezett II. Hét Domb Filmfesztiválon Nagyjátékfilm kategóriában első helyezést ért el. Vö. <https://web.archive.org/web/20230203143003/http://hetdombfilmfesztival.hu/hu/54-a-ii-het-domb-filmfesztival-dijazottjai> [2026. 04. 27.]

negyeddöntő mindhárom gólja, a döntőből pedig a dél-amerikaiak lefújás utáni öröme. A produkcióban láthatók a *Hivatal SC* gólokra adott reakciói is.

1.4. Tovább a megkezdett úton: A 2000-es évek derekától napjainkig

A Kínai Népköztársaságban 2004-ben megrendezett Ázsia Kupán diadalmaskodott Japán, miután a döntőben a házigazdákat 3:1 arányban legyőzte. Majd a 2005. évi németországi Konföderációs Kupán a csoportkörben ragadt, miután Görögországot megelőzve Mexikó és Brazília mögött végzett. A 2006. évi németországi labdarúgó-világbajnokságon, a Zico irányítása alatt álló *Samurai Blue* nem jutott tovább a csoportkörből, mivel vereséget szenvedett Ausztrália (3:1) és Brazília ellen (4:1), Horvátországgal szemben pedig gól nélküli döntetlen ért el. Németországba rengeteg szurkoló érkezett Japánból, többen azonban érvényes belépőjegy nélkül, akik a jegyzérektől igyekeztek beszerezni tikettjüket. Több japán drukker Bonnban szállt meg és innen közelítette meg Kaiserslautern, Nürnberg és Dortmund stadionjait. Csalódottan vették tudomásul, hogy még a világbajnokság előtt a város polgármestere, Bärbel Dieckmann (1994–2009) megtiltotta, hogy a távol-keleti szigetországban bevett szokás szerint a győztes mérkőzések után a hidakról a folyóba ugorjanak.⁴⁴ Más kérdés, hogy erre nem is lett volna alkalmuk a világbajnoki szereplésükből adódóan. A 2007. évi Ázsia Kupán a *Samurai Blue* az elődöntőben Szaúd-Arábiától, a bronzmérkőzésen pedig az ősi riválisától, a Koreai Köztársaságtól szenvedett vereséget..

A *J1 League* 2005-től a német *Bundesliga* mintájára működött. A küzdelmekben tizennyolc klub vett részt és bevezették *Relegationsspiel* ('osztályozó') rendszert. A 2009. évi szezonról az egyesületek négy külföldi labdarúgót foglalkoztathattak. A klubok egyre nagyobb figyelmet fordítottak a kontinentális versenyekre, így például a 2000-es évek második felétől az Ázsiai Bajnokok Ligájában való részvételre. Az elmúlt másfél évtizedben három japán klub is diadalmaskodott ebben a sorozatban, így a Mitsubishi által támogatott *Urawa Red Diamonds* (2007, 2017, 2022), a *Gamba Osaka* (2008) és a *Kashima Antlers* (2018). A FIFA által az új szisztéma szerint rendezett klubvilágbajnokságon japán csapat is szerepelt, így 2025-ben a „Vörös Gyémántok” utazhattak az Amerikai Egyesült Államokba. A legnagyobb sikert a kelet-ázsiai szigetország egyesületei közül a *Kashima Antlers* érte el, amely 2016-ban többek között a *Libertadores Kupa*-győztes kolumbiai *Atlético Nacional*t az elődöntőben legyőzve bejutott a döntőbe, ahol végül a hosszabbításban 4:2 arányú vereséget szenvedett a *Real Madrid*tól.

⁴⁴ Vö. Éber Sándor – Erdei Tamás: *Labdarúgó-vb 2006*. Dunaprint, Budapest, 2006, 86–87.

A futballelszezon 1993-tól a 2025/2026-os idényig a naptári évet követte, úgy, mint például Svédországban és Norvégiában. A következő idénytől azonban megtörténik az átállítás a tavaszi-őszi rendszerű bajnokságra. Az új lebonyolítású küzdelemsorozattal kapcsolatban a terv az, hogy az Észak-Japánban uralkodó zord időjárási körülmények miatt a bajnokság december közepétől február közepéig szünetelni fog. Az átmenet részeként a JFA egyszeri különleges tornát rendezett *2026 J.1 100 Year Vision League* néven február 6. és június 7. között.

Takeshi Okada szövetségi kapitány (1997–1998, 2007–2010) vezetésével Japán kijutott a 2010. évi Dél-Afrikai Köztársaságban megrendezett világbajnokságra, ahol csoportjában Dániát és Kamerunt megelőzve, Hollandia mögött továbblépett a hazai társrendezésű világbajnokság után első ízben. A nyolcaddöntőben Paraguay jelentette a végállomást a *Samurai Blue* számára. Egy évvel később ismét elhódította az Ázsia Kupát Katarban, ezúttal a *Juventus* és az *AC Milan* korábbi vezetőedzője Alberto Zaccheroni (2010–2014) ült a kispadon.⁴⁵ Ezzel a győzelemmel kvalifikálta magát Japán a 2013. évi braziliai Konföderációs Kupára, amelyen a csoportjukban mindhárom mérkőzésüket elveszítették, miután a házigazdától, Olaszországtól és Mexikótól is kikaptak. Ezt követően részt vettek a Dél-Koreában megrendezett Kelet-Ázsiai Labdarúgó Bajnokságon (*EAFF E-1 Football Championship*),⁴⁶ ahol a döntőben a Koreai Köztársaságot legyőzve diadalmaskodtak. A 2014. évi braziliai világbajnokságon Japán nyeretlenül, a csoportja utolsó helyén végzett, miután Kolumbiától és Elefántcsontparttól kikapott, Görögországgal pedig gól nélküli döntetlent ért el. A 2015. évi Ázsia Kupán Ausztráliában a negyeddöntőben búcsúzott a *Samurai Blue*, miután az Egyesült Arab Emírségekkel szemben alul maradt. A 2018. évi oroszországi világbajnokságra is kijutott a válogatott, azonban tíz héttel a *Mundial* kezdete előtt menesztették a bosnyák származású, egykori jugoszláv válogatott szövetségi kapitányt, Vahid Halihodžić-ot (2015–2018) és helyére Akira Nishino technikai igazgatót nevezték ki. Japán a csoportkörben legyőzte Kolumbiát, Szenegállal döntetlent játszott, majd vereséget szenvedett Lengyelországtól. Mivel az ázsiai és az afrikai válogatott holtversenyben a második helyen végzett, a labdarúgó-világbajnokságok történetében először a *fair play* pontok döntöttek a továbbjutásról, ami a távol-keleti szigetországnak kedvezett. A *Samurai Blue* egyetlen ázsiai csapatként bejutott az egyenes kieséses szakaszba, ahol Belgium búcsúztatta őket a

⁴⁵ Vö. Timothy Rapp: *Alberto Zaccheroni Resigns as Japan Manager: Latest Details and Reaction*. <https://bleacherreport.com/articles/2109744-alberto-zaccheroni-resigns-as-japan-manager-latest-details-and-reaction> [2026. 04. 09.]

⁴⁶ A sorozatot 2003 óta írják ki a Kelet-Ázsiai Labdarúgó Szövetség (*East Asian Football Federation*) tagországai számára. Jogelődje a Dinasztia-kupa. A női válogatottak 2025-től vehetnek részt rajta. Vö. <https://www.rsssf.org/tablese/eastasia.html> [2026. 04. 21.]

nyolcaddöntőben. A *Samurai Blue* szurkolói az Oroszországgal szembeni politikai és történelmi feszültségeket a stadionon kívül hagyva végig békésen buzdították sajátjaikat. Japán a 2019. évi Ázsia Kupán az Egyesült Arab Emírségekben ezüstérmet szerzett, miután Katartól kikapott a döntőben.⁴⁷ A távol-keleti szigetország ugyanebben az évben meghívást kapott a Brazíliában megrendezett *Copa América*-ra, ahonnan nyeretlenül távozott, miután csoportjában Uruguay és Chile mögött Ecuadort megelőzve a harmadik helyen végzett. Itt érdemes megjegyezni, hogy a dél-amerikai kontinenstornán nem Japán volt az egyetlen Ázsiából meghívott vendég, hiszen Katar is részt vett rajta.

Az évtized futballja kapcsán említésre méltó adalék, hogy 2011 júliusában a *J2. League*-ben a chibai *JEF United* idegenben 2:1 arányban sikert aratott a *Kataller Toyama*-val szemben. A mérkőzés különlegessége az volt, hogy a két találatot a vendégek legmagasabb és legalacsonyabb játékosa szerezte, azaz a 204 cm-re nőtt norvég csatár, Tor Hogne Aarøy és a 161 cm-es balszélső, Fukai Masaki. A gólszerzők között negyvenhárom centiméter volt a magasságkülönbség, amivel bekerültek a Guinness Rekordok Könyvébe. A szaksajtó a 'Nagyember' (*Ōotoko*) és a 'Kisember' (*Kootoko*) kettősének nevezte el őket.⁴⁸

Az Ázsiai Labdarúgó Szövetség 2022-ben úgy döntött, hogy megvonja a Kínai Népköztársaságtól a Kelet-Ázsiai Labdarúgó Bajnokság rendezési jogát az országban dúló koronavírus-járvány miatt, a beugró szerepét pedig Japán vállalta magára,⁴⁹ ami nagy sportpolitikai eredménynek számított. A zöld asztalnál elért sikert a zöld gyepen aratott diadal követte, miután a Felkelő Nap Országá másodikszor nyerte meg a 2003 óta lebonyolításra kerülő versenysorozatot. Az ország kvalifikálta magát a 2022. évi katari világbajnokságra, ahol nagy meglepetésre legyőzte a két korábbi világbajnokot, Németországot és Spanyolországot – melyhez a jelenleg az *Eintracht Frankfurt*-ban légióskodó Dōan Ritsu egy-egy góllal járult hozzá –, így bár Costa Rica-tól vereséget szenvedett, mégis első helyen végzett csoportjában. A nyolcaddöntőben a későbbi bronzérmes Horvátország állította meg. Japán az első olyan ázsiai válogatott, amely megnyerte a hazáján kívül rendezett világbajnokság során a csoportját, és amely a *Mundial* történetében kétszer egymás után bejutott az egyenes kieséses szakaszba.

A 2023. évi Ázsia Kupa csalódást keltő eredményt hozott, ahol a negyedöntőben búcsúzott a válogatott Iránnal szemben. Japán már 2025 márciusában kijutott a következő évi labdarúgóturnára, ahol Hollandiával, Tunéziával és Svédországgal került egy csoportba. A

⁴⁷ Vö. Eduardo Galeano: *Football in Sun and Shadow*. (trans.) Mark Fried. Penguin Books, London, 2018.

⁴⁸ Vö. Luciano Wernicke: *Focimorzsák. 500 futballérdekesség, trükk, furcsaság és meghökkentő idézet a világ minden tájáról*. (ford.) Dénes Tamás. Inverz Media, Budapest, 2025, 157–158.

⁴⁹ A Felkelő Nap Országá három alkalommal volt a Kelet-Ázsiai Bajnokság házigazdája: 2013-ban, 2022-ben és 2025-ben.

Samurai Blue a texasi Arlingtonban és az Új-León tagállamban található Guadalupe-ben, Monterrey elővárosában lép pályára. A Felkelő Nap Ország 2025. október 14-én 3:2 arányú győzelmet aratott Tokióban az ötszörös világbajnok *Seleção* felett. A *Wembley*-ben 2026. március 31-én legyőzte Angliát (0:1), így a „Háromoroszlánosok” történetük során először kaptak ki hazai pályán egy ázsiai válogatottól. Aktuális formájukat tekintve elmondható, hogy az elmúlt naptári évben mindössze két vereséget szenvedtek el, Ausztráliától és az Amerikai Egyesült Államoktól. Éppen ezért a távol-keleti szigetországban hatalmas a futball-láz és a várakozás a 2026. évi világbajnoki szerepléssel kapcsolatban.⁵⁰

II. Japán labdarúgók az európai futball vérkeringésében

Nakata Hidetoshi⁵¹ gyermekkorában a *Tsubasa kapitány*⁵² című mangasorozaton keresztül kapcsolódott a futball világához. A képregény főhőse, akinek leghőbb vágya, hogy egyszer világbajnok legyen a japán válogatottal,⁵³ mintaként állt előtte. Azok a futballpályán érvényes, a képregényben is megjelenített általános érvényű erkölcsi normák és alapvető értékek, mint a csapatszellem, a *fair play*, a kitartás és a küzdeni akarás iránymutató, identitásformáló tényezővé váltak számára.

A *Kyaputen Tsubasa* manga szerzője és illusztrátora Takahashi Yōichi. A folytatásos képregény 1981 és 1988 között a tokiói *Sūkan Shōnen Jump*⁵⁴ című hetilapban *Shueisha Inc.*⁵⁵ könyvkiadó-vállalat gondozásában látott napvilágot. Az elsősorban fiúknak készített *shōnen* mangaantológia az 1990-es évek közepén a műfaj egyik legkelendőbb időszakos periodikája volt világszerte.⁵⁶ A mangából százhuszonnyolc részes anime sorozat is készült, amelyet Mitsunobu Hiroyoshi és Imakake Isamu rendezett, a zenéjét pedig Tobisawa Hiromoto szerezte. Japánban

⁵⁰ Vö. Sean Carroll: *Between the Lines: Navigating the World of Japanese Football*. Backheel Media Limited, Hong Kong, 2023.

⁵¹ Vö. Huw Davies – Joe Brewin: A fáklavivők. In: *FourFourTwo*, 132 (2021. március), 49.

⁵² Vö. Paul Gravett: *Manga – sechzig Jahre japanische Comics*. Egmont Manga und Anime Verlag, Köln, 2006.

⁵³ Vö. Alexis Tadié – James A. Mangan – Suprya Chaudhuri (eds.): *Sport, Literature, Society: Cultural Historical Studies*. Routledge, London, 2016.

⁵⁴ A *Sūkan Shōnen Jump* mangaantológia az egyik leghosszabb ideje hetente folyamatosan megjelenő tematikus időszakos periodika, melynek első száma 1968. augusztus 1-jén látott napvilágot. Vö. Jason Thompson: *Manga: The Complete Guide*. Del Rey Books, New York, 2013.

⁵⁵ A *Shueisha Inc.* kiadóvállalat székhelye Tokió politikai és gazdasági életének központjában, a Chiyoda negyedben található, ott, ahol többek között a Császári Palota, valamint a Parlament is fellelhető. Az intézmény 1925-ben jött létre a *Shōgakukan* kiadó szórakoztató, könnyed irodalmi műfajokat bemutató részlegeként. Mivel kedvező eladási számokat produkált egy évre rá levált anyavállalatáról és az elmúlt egy évszázadban függetlenként tevékenykedett. A jelenleg részvénytársasági formában működő kiadó tulajdonosa a kaliforniai székhelyű *VIZ Media*. Vö. Nicole Coolidge Rousmaniere (et al.): *Art of Manga*. Fine Arts Museum of San Francisco – *VIZ Media LLC*, San Francisco, 2025.

⁵⁶ Vö. Frederik L. Schodt: *Dreamland Japan: Writings on Modern Manga*. Stone Bridge Press, Berkeley, 2002, 87–91.

1983. október 10. és 1986. március 27. között az Animax és a TV-Tokyo vetítette. Magyarországon az RTL Klub tűzte műsorára az 1990-es évek végén a Kölyök Klub blokkjában, majd 2018-ban a Viasat 6 leadta az ötvenkét részből álló új feldolgozást. Az anime nagy rajongói voltak az olyan később világbajnoki címet nyert labdarúgók, mint Alessandro Del Piero (2006, Berlin), Andrés Iniesta (2010, Johannesburg) és Fernando Torres (2010, Johannesburg).

A világ Nakatát az 1998. évi *Mundialon* ismerte meg. Ekkor a négy évvel korábbi világbajnoki selejtező kudarca és az azt jelentő „dohai tragédia” még élénken élt a futballkedvelők emlékezetében, a 2002. évi társrendezői szerep pedig távoli álomnak tűnt. Nakata a kijutásról döntő selejtezőn 1997-ben Iránnal szemben Johor Bahru-ban (Malajzia) három asszisztot osztott ki (3:2) ezzel oroszánrészt vállalt a válogatott indulási jogának kivívásában. A japán sportsajtó ekkor akasztotta rá a *Tsubasa kapitány* nevet. A franciaországi világbajnokság után az umbriai Perugia csapatához igazolt. Kitekintésként elmondható, hogy a klubtulajdonos Luciano Gaucci azáltal vált világszerte híressé, hogy nem hosszabbította meg a csapatnál két éve játszó An Jung-hwan szerződését azzal indokolva döntését, hogy Olaszország a dél-koreai játékos miatt esett ki a 2002. évi világbajnokság nyolcaddöntőjében.⁵⁷ Nakata első idényében tíz gólt lőtt és ezt követően 2000 januárjában negyvenkét milliárd olasz lírát fizetett érte (kb. hat milliárd forint) az *AS Roma*, egy évvel később pedig a *Parma FC* ötvenöt milliárd olasz líráért vásárolta meg (közel nyolc milliárd forint). Ezzel a legdrágább ázsiai játékosnak számított 2015-ig, amikor is a dél-koreai Son Heung-Min a *Bayer 04 Leverkusen*-ből huszonkét millió £-ért a *Tottenham Hotspur FC* játékosa lett.⁵⁸ Nakata pályafutása során megnyerte a *Serie A*-t (a 2000/2001-es szezonban az *AS Roma* mezében) és a *Coppa Italia*-t (a 2001/2002-es idényben a *Parma FC* csapatával), hetvenhét-szeres válogatott labdarúgó, valamint két alkalommal megválasztották Ázsia legjobb futballistájának (1997, 1998). Első távol-keleti labdarúgóként felkerült az Aranylabda-szavazás szűkített listájára. Miután a *Giallorossi*-val elnyerte a *scudetto*-t a sportsajtóban a *Gioiellino* (’Kis Ékszer’) nevet ragasztották rá. Irányító középpályásként a játékindigencia, a kiváló térlátás és a kreativitás jellemezte. A futball egyfajta művészi kifejezésmódot jelentett számára, amely a mangailusztrációk merész vonalait, az anime látványvilágát és a televíziózás vizuális történetmesélését ötvözte magába.⁵⁹ Három évet töltött a *Ducali*-nál, ezalatt kölcsönben megfordult a *Bologna*-nál is, majd *Fiorentina*-hoz

⁵⁷ Vö. Si Hawkins: „Az én apukám félelmetesebb, mint a tiéd!”. In: *FourFourTwo*, 142 (2022. január), 67–70.

⁵⁸ Vö. Agnew Paddy: *A gold mine in boots – the Nakata effect explained*.
<https://www.theguardian.com/football/2001/jul/24/newsstory.sport1> [2026. 04. 27.]

⁵⁹ Vö. <https://onefootball.com/en/news/a-celebration-of-hidetoshi-nakata-serie-a-cult-hero-and-fashionista-icon-37405917> [2026. 04. 27.]

igazolt. Karrierje utolsó egyesülete az Északnyugat-Angliában fekvő *Bolton Wanderers FC* volt (2005/2006), mellyel az UEFA Kupában szerepelt, ami az egyesület egyik legnagyobb sikereként könyvelhető el, hiszen veretlenül zárta a csoportköröt a *Sevilla*, a *Zenit* és a *Besiktas* előtt. E ponton érdemes megemlíteni, hogy a *The Trotters* első japán labdarúgója Nishizawa Akinori volt, akit a *Cerezo Osaka* csapatától igazolt a klubhoz a 2001/2002-es idényben.

Nakata még harminc éves kora előtt szögbe akasztotta cipőjét. Ismertségének köszönhetően olyan óriáscégeknek lett a reklámarca, mint a Toyota, a Coca-Cola, a Nike és a Master Card. Stílusérzéke messze túlmutatott a futballpályán, egyfajta divatikonná vált és a londoni központú, Tokióban, Hong Kongban, Torontóban és Zürichben is megjelenő *Monocle* férfi életmódmagazin utazó nagykövete lett. Nakata olaszországi karrierje megnyitotta az utat további távol-keleti országból érkező labdarúgók számára Itáliába. Például mindkét patinás milánói egyesület is kitárta ajtaját előttük, így a *Nerazzuri*-hoz kerülhetett Yūto Nagatomo (2011–2018), a *Rossoneri*-hez pedig Honda Kēsuke (2014–2017). Jelenleg is Olaszországban futballozik a japán-amerikai állampolgársággal rendelkező hálóőr, Zion Suzuki, aki tagja a 2026. évi labdarúgó-világbajnokságra utazó *Samurai Blue* keretének, csakúgy, mint a veterán Yūto Nagatomo.

Takefusa Kubo rendhagyó pályáivet tud magáénak, hiszen tíz éves korától az *FC Barcelona* nagymúltú akadémiáján, a *La Masia*-n nevelkedett és egy rövid japán kitérőt leszámítva eddigi sportpályafutása döntő részét Spanyolországban töltötte. A „japán Messi”-nek nevezett jobbszélső később az ősi rivális *Real Madrid CF* játékosa lett három éven át, de egyszer sem lépett pályára a *blanco*-k színeiben, majd 2022-től a San Sebastian-i *Real Sociedad* labdarúgója. A spanyol utánpótlásképzésben dél-európai futballkultúrát magába szívott játékosra felfigyelt a média és több televíziós produkcióban, illetve dokumentumfilmben⁶⁰ is szerepelt. Például 2009-ben a New York-i székhelyű Vimeo videomegosztó és -szolgáltató kisfilmet forgatott vele, amelyben bemutatta a japán hagyományoktól eltérő karrierívét és célkitűzéseit. A 2022. évi katarai világbajnokságra való kijutást megörökítő különkiadásban (*Rout to Katar*) Takefusa önmagát alakította.

III. A *Vissel Kobe* futballfilozófiája, valamint európai labdarúgók Japánban

Az egyesület⁶¹ 1966-ban jött létre félprofi alakulatként *Kawasaki Steel Soccer Club* néven az Okayama prefektúrában található Kurashikiben, és 1995-ben költözött Kóbéba (Hyōgo

⁶⁰ Vö. https://www.the-afc.com/en/more/news/real_madrid_sign_japanese_messi_kubo.html [2026. 04. 27.]

⁶¹ Vö. Andy Mitten: „Ide nekünk Messit!”. In: *FourFourTwo*, 120 (2020. március), 78–83.

prefektúra), jelenlegi nevét is ekkor kapta. Ebben az időszakban a *J.2 League*-ben indult. A *Vissel* kifejezés az angol *victory* ('győzelem') és a *wessel* ('nagyobb méretű hajó') szavak összevonásából származik, és Kóbe kikötőváros-jellegére utal. A *Vissel* csapata 1995. január 7-én tartotta volna első edzését, de hajnali 5 óra 46 perckor a Richter-skála szerinti 7,2-es erősségű, negyven másodpercig tartó földrengés rázta meg a várost. Összesen hatezernégyszázharmincnégy ember halt meg, több mint négyszázezer épület sérült meg és romba dőlt a világ hatodik legnagyobb konténerkikötője. A közlekedés leállt, az autópályák beszakadtak, a hidak összeomlottak, az elektromos- és a vízhálózat használhatatlanná vált. Nem élte túl a katasztrófát a Kóbe környéki mesterséges szigeten közlekedő vezető nélküli vonat, a *Portliner* sem. Amíg Port Island-en⁶² a jómódúak tulajdonában lévő hatalmas házak többségében kisebb kár keletkezett, addig a Nagata nevű szegénynegyedben hektárnyi kiterjedésű területen korommal vastagon beborított, összedőlt faházak és hullámlemez tetős bádogviskók romjai jelezték a tüzesetekkel kísért pusztítás nyomait. Tíz évvel a földrengést követően az önkormányzat egy városfejlesztési projekt keretében a katasztrófa sújtotta térségben luxuslakóparkot alakított ki, egyúttal rendeletileg megtiltotta a faházak építését. Az egykori lakóknak csak a töredéke tudott új otthonra találni Nagatában a magas ingatlanárak miatt.⁶³ A negatív gazdasági folyamatoknak is betudhatóan a csapat mögül kiállt a főszponzor, a *Daiei* szupermarketlánc, a városvezetés azonban segítő kezet nyújtott a klubnak. A csapat 1997-ben a másodosztály második helyén végzett és ezzel feljutott az élvonalba. Az átlagos nézőszám 2003-ig hatezer és tizenkétezer között mozgott, ám ekkor csődeljárás indult a sportegyesület ellen. Egy évtized elteltével a milliárdos üzleti mágnás és szakíró⁶⁴ Mikitani Hiroshi, a *Rakuten Group, Inc.*⁶⁵ online óriáscég kóbei származású vezérigazgatója, szponzorként beszállt a klubba. Az *F.C. Barcelona*-val kialakított szoros kapcsolatnak köszönhetően Mikitani és a világbajnok Gerard Piqué közös üzletbe is belevágott, ők lettek a

⁶² A Chuo-ku régióban fekvő mesterséges sziget, Port Island 8,33 km² területen fekszik és közvetlen összeköttetésben áll a kóbei repülőtérrel. Kialakítása 1966-ban kezdődött el. Jelenleg az egyetem új campusa, számos szálloda, memóriaintézmény – például kávémuzeum, természettudományi és tudománytörténeti kiállítóhely – is található itt.

Vö. https://web.archive.org/web/20080109022846/http://www.city.kobe.jp/cityoffice/39/port/port/shisetsu_e.htm [2026. 04. 27.]

⁶³ Vö. Van Haute, i. m. 253–256.

⁶⁴ Munkái olyan jeles és nagymúltú kiadóknál láttak napvilágot, mint a new-yorki St. Martin's Press és a new jersey-i székhelyű John Wiley & Sons.

⁶⁵ A *Rakuten* cég 2017 és 2022 között az *FC Barcelona* főszponzora is volt. A *Rakuten* egy japán technológiai konglomerátum, melynek székhelye Tokióban található. A Mikitani Hiroshi által 1997-ben alapított vállalat a globális internetes szolgáltatások ökoszisztémáját működteti, melynek középpontjában a *Rakuten Ichiba* online kiskereskedelmi piactér áll. A vállalat fő üzleti tevékenysége a világhálón zajló kereskedelem, a digitális tartalomgyártás, a pénzügyi-technológiai szolgáltatások, valamint a telekommunikáció. Vö. <https://global.rakuten.com/corp/about/history.html> [2026. 04. 27.]

Davis-kupa tulajdonosai. A *Vissel*nek más kézzel fogható előnye is származott a *Rakuten* támogatásából. A katalán óriásklubból és egyben Európától elköszönő kiváló labdarúgók, így Andrés Iniesta (2018–2023), Sergi Samper (2019–2023) és Thomas Vermaelen (2019–2022) Kóbében folytatta pályafutását. Mikitani a kikötővárosba tudta csábítani a világbajnok Lukas Podolski-t (2017–2020) és David Villa-t (2019–2020). Az eredmények azonban nehezen jöttek, hiszen 2023-ban nyerték meg az első bajnoki címüket a *J1. League*-ben. A bajnokcsapat tagja volt a tizenháromszoros magyar válogatott Vécsei Bálint is. Itt érdemes elmondani, hogy a japán első osztályban jelenleg öt külföldi léphet egyszerre a pályára.

A *Vissel Kobe*-ba érkező európai játékosok számára eleinte szokatlannak tűnt a japán szurkolók viselkedése, hiszen a lelátókon még a közvetlen riválisok között sem tapasztaltak igazán feszült hangulatot. Az is feltűnt nekik, hogy a mérkőzés lefújását követően a nézők a lelátón maradnak, hogy összeszedjék a szemetet maguk után. A távol-keleti szigetországban sokkal nyugodtabb volt a magánéletük, a japánok ugyanis tiszteletben tartják a sportolók privát szféráját és szabadidejét. A nagysebességű vasutaknak köszönhetően, gyorsan eljuthattak Kiotóba, Tokióba, Oszakába, Yokohamába, sőt a Fuji-hegyhez is. Felfigyeltek továbbá arra is, hogy sok a kapszulaszálló⁶⁶ (*kapuseru hoteru*), az olcsó és alapvető igényeket kielégítő szálláshely, melyben egy kisebb méretű moduláris műanyag vagy üvegszálak blokkot biztosítanak az alváshoz. A két szinten, egymás mellett elhelyezett alvóhelyiségekben tilos a dohányzás és az étkezés, néhol az utcai viseletet és cipőket *yukata*-ra⁶⁷ és papucsra kell lecserélni. Japánon kívül ez a szállástípus megjelent többek között Lengyelországban, Belgiumban, Kínában, Hong Kongban, Kanadában, Izlandon, Indiában, Indonéziában, Izraelben, Szaúd-Arábiában és Koreai Köztársaságban is. Budapesten az egyik legnépszerűbb kapszulahotel, a *Vajda 15*, az Iparművészeti Múzeum közelében található.⁶⁸

A *Vissel Kōbe* beceneve *Ushi* („Tehenek”), mezének színe eredetileg fekete-fehér volt, de Mikitani érkezésével karmazsinvörösre változott, utalva a tulajdonos Alma Materére, a Harvard University-re. A klub két legnagyobb riválisa a *Cerezo Osaka* és a *Gamba Osaka*. A

⁶⁶ Az első kapszulahotel 1979-ben Oszakában épült meg, melyet az 1960-as években, Japánban indult metabolista mozgalom alapítója, Kurokawa Kishō (1934–2007) tervezett és a *Capsule in Osaka* nevet viseli. Vö. Leonard Solomon: *Japan in a Nutshell*. Top Hat Press, Baltimore, 1997, 115–166. A metabolizmus olyan építészeti és várostervezési irányzat, amely a települést és az épületeket élő és növekvő organizmusként kezeli. Képviselői a hagyományos építészettel szemben a flexibilitást, a modularitást és a cserélhető kapszulas megoldásokat részesítik előnyben, reflektálva a gyors urbanizációra. A biomimetikus építészeti mozgalom ötvözi az építészeti megastruktúráról alkotott elképzelést a szerves biológiai növekedéssel. Vö. Robin Boyd: *New Directions in Japanese Architecture*. Studio Vista, London, 1968.

⁶⁷ Könnyű, béleletlen pamut vagy lenvász, zsebes, általában *obi*-val hordott nyári kimonó. A ruhadarab stílusa a klasszikus indigókék-fehér mintáktól, az élénk színű, virágos és geometrikus mintákig terjed. Vö. Takako Yasuda: *Yukata Handbook*. Seibundo Shinkosha, Tokyo, 2016.

⁶⁸ Vö. Steven Wardell: Capsule cure. In: *Atlantic Monthly*, 274 (1994) 4, 42–47.

Vissel Kobe három jelentős szurkolói csoporttal rendelkezik. Az *AZ Kobe*, a *Task Group* és a *The Eleven Stones*, mely a *Rolling Stones* és *Stone Roses* zenekarokra utalva választotta a nevét. A lelátójuk tele van jól megtervezett zászlókkal, a legtöbbre angol nyelvű üzenetek is felkerülnek. A hozzávetőlegesen ötszáz főből álló kemény mag a legtávolabbi helyszínekre is elkíséri a csapatot, a közelebbi városokba, így Tokióba és Oszakába többnyire kétezren kelnek útra. A *Vissel* szurkolók békés természetűek, nem szeretik a rivális *Gamba Osaka* drukkereinek szervezett vonulását a mérkőzések előtt, mert úgy vélik, hogy ez az Európából importált szurkolói magatartásforma idegen a japán tradícióktól.

A klub szurkolói kultúrája levezethető a múltbeli szenvedésekből. Mivel az egyesület aznap jött létre, amikor földrengés rázta meg a várost, ezért úgy gondolják, hogy egy-egy rosszabb eredményt követően sem kell elkeseredni. Ez a derülátó gondolat az egyesület himnuszában is visszaköszön: „Városunkban aznap születél,/Bármilyen történjen is, sosem feledjük,/Együtt estünk el, együtt kelünk fel,/Most és mindörökké együtt járunk,/Együtt védjük meg a gyönyörű kikötővárost,/Ameddig csak élünk, szeretünk Kóbe!”. A „Most és mindörökké együtt járunk” sor kapcsán könnyen felismerhető a reminisztenca a *Liverpool FC You'll never walk alone* kezdetű klubhymuszával. A dal szövege erőteljesen kötődik a kikötőváros történelmi múltjához egyúttal nyugat-európai kulturális mintákat is magán hordoz. A textusból kiderül, hogy a szurkolók a győzelem *versus* vereség korreláción túl fontosnak tartják az olyan a sportban és a hétköznapi életben is egyaránt alapvető magatartásformákat, mint a küzdeni tudás, illetve az elszántság. A szurkolók nagyon kedvelték „Prinz Poldi” játékát, akinek tiszteletére német zászlót, német nyelvű transzparenszeket készítettek, valamint angol nyelvű dalt is költöttek. Mivel a drukkerek általában nem tombolják végig a kilencven percet, ezért amikor csend van a stadionban, nagy betűkkel felkerül az óriáskivetítőre két nyelven, hogy „Tapsolj!”. Diego Forlán uruguayi válogatott labdarúgó, a *Cerezo Osaka* egykori játékosa elmondása szerint, amikor egy jelentős európai futballmúlttal rendelkező játékos elhagyja Japánt, olyan albumot kap ajándékba volt klubjától, amelybe akár több ezer üzenet is bekerülhet az illető anyanyelvén és angolul. Az egyesület a női hozzátartozóktól virággal köszön el, a szurkolók pedig a repülőtéren énekkel búcsúztatják a távozót.

IV. A Nippon Daihyō felszerelési tükrében

A japán labdarúgó-válogatottat (teljes nevén: *Sakkā Nippon Daihyō*) gyakran a *Samurai Blue* (*Samurai Burū*) néven említik a szaksajtóban és szurkolók körében. A kifejezés egyaránt utal a címeres mez domináns színére és az ország történelmi múltjára. A kék szín a hűség, az

őszinteség, a bölcsesség, a tisztelet, a küzdőszellem jelképe, vagyis a samurájok olyan alapvető erényeit jelenítik meg, amelyeket a nemzeti tizenegy tagjai a pályán mutatott magatartásukkal igyekeznek megtestesíteni. A feudális Japán harcosainak életét alapvetően meghatározta etikai kódexük, a *bushidō*.⁶⁹ A *Samurai Blue* tehát egy eszménykép, amely biztosítja a japán futballhagyomány folytonosságát, egyúttal fokozza annak globális kulturális hatását.

A válogatott meze és kiegészítő elemei több mint egy évszázad alatt sokat változtak. Hetvenegy éven át, azaz 1917-től 1988-ig a kék és a fehér szín dominált. Kék szegéllyel díszített fehér színű mezt, fehér nadrágot és sportszárat viseltek a játékosok 1950-től 1980-ig, majd ezt követően hét éven át kék mezben és sportszárban, valamint fehér nadrágban léptek pályára. A kék szín kiválasztásának történeti gyökerei az 1930. évi Távol-Keleti Bajnokságig nyúlnak vissza. Az országot ezen a tornán az 1877-ben alapított Tokiói Császári Egyetem (*Tokyo Teikoku Daigaku*)⁷⁰ labdarúgócsapata képviselte. Ők öltöttek magukra először világoskék mezt hazai mérkőzéseiken. Majd hat évvel később a nyári olimpián Svédországgal szemben ugyancsak ilyen összeállítású felszerelésben érték el a „berlini csodát”. A hivatalos megjelenési forma 1988-tól 1991-ig piros mez, illetve sportszár és fehér nadrág volt, összhangban a nemzeti zászló színeivel. Miután azonban a csapatnak nem sikerült kijutnia sem az 1990. évi olaszországi világbajnokságra, sem az 1992. évi barcelonai nyári olimpiai játékokra, lecserélték a piros mezt, azt nevezve meg a sikertelenség egyik okaként. Az 1992. évi Ázsia Kupán viselt kék mez vállrészét három fehér csík díszítette, a fehér nadrág szárán pedig rézsútosan kék színben ugyanez a szárnyat formáló sematikus minta ismétlődött meg, amit kék sportszár egészített ki. Az 1998. évi világbajnokságra tervezett mez már azért is emlékezetes, mert a japán sporttörténet ikonikus darabjává vált, hiszen a kelet-ázsiai szigetország ekkor debütált a tornán. Az Asics által gyártott felszerelés erőteljes jelképeivel a nemzeti csapat stílusjegyeit igyekezett kifejezésre juttatni. A mélykék színű mez vállrészén a piros és fehér lángmotívum a játékszenvedélyt, a küzdőszellemet és a győzelem iránti égető vágyat volt hivatott jelképezni.

⁶⁹ A *bushidō* ('a harcos útja') a samurájok életmódját meghatározó szigorú normarendszer, mely a 9. és a 12. század között alakult ki. Sintó, zen buddhista és konfuciánus hatások egyaránt fellelhetők benne. Alapelvei lényegében hét erényre épülnek: az igazságosság (*gi*), a bátorság (*yū*), a jóindulat (*jin*), a tisztelet (*rei*), az őszinteség (*makoto*), a becsület (*meiyo*) és a hűség (*chūgi*) kötelmeire. A samurájok erkölcsi mércéjét és értékrendjét többek között Yamamoto Tsunetomo (1659–1719), zen buddhista szerzetes a *Hagakure* ('A lombok árnyékában') című 1716-ban megjelent művében foglalta írásba. Vö. Jamamoto Cunetomo: *Hagakure. A samurájok kódexe*. (ford.) Kárpáti Gábor Csaba – Tóth Andrea. Hítel Kiadó, Budapest, 2024.

⁷⁰ A *Teikoku Daigaku* a Meiji-restauráció által 1886-ban alapított felsőoktatási intézményrendszer volt. A hét egyetemből álló hálózat (Tokió, Kiotó, Sendai, Fukuoka, Szapporo, Oszaka, Nagoja) a technológiai és a tudományos fejlődést szolgálta. Miután a Felkelő Nap Országa annektálta Tajvant (1895–1945) és Koreát (1910–1945), a hálózat két további felsőoktatási intézménnyel, a *Keijō Teikoku Daigaku*-val (ma: Szöül), valamint taipei-i székhelyű *Taihoku Teikoku Daigaku*-val bővült. Japánban 1920-ig nem léteztek magánegyetemek. A II. világháborút követően elhagyták a „Császári” jelzőt. Vö. Seiji Noma (ed.): *Japan. An Illustrated Encyclopedia*. Kodansha, Tokio, 1993, 596.

A fehér gallért piros és kék csík szegélyezte, a fehér nadrághoz pedig kék sportszár járult. Ezekben az évtizedekben a Puma, az Adidas és az Asics felváltva voltak a mezszponzorok, majd 1999-től az Adolf Dassler (1900–1978) német cipész, feltaláló által alapított vállalat vált a kizárólagos mezszállító partnerre. Változatlanul megmaradt a kék alapszín, valamint a két kiegészítőszín a fehér, illetve a piros, és többnyire megjelent a grafikus mintázat is. Állandó elemként alkalmazták a herzogenaaurachi központú sportszergyártó cég háromsávós logóját, valamint a JFA címerét. A 2015. évi Ausztráliában rendezett Ázsia Kupán a Felkelő Nap Országá ideiglenesen aranszínű emblémával bővítette ki a már meglévő szimbolikus elemeket arra utalva, hogy ők a kontinensbajnokság címvédői. A 2026-os év *Climacool* (anyag)technológiával készült mezét a Nihon Falcom Corporation⁷¹ által fejlesztett videojáték, a *The Legend of Heroes: Trails Beyond the Horizon*⁷² ('A hősök legendája: Ösvények a horizonton túl') ihlette. A hagyományos mélykék színű mezen sematikusan megjelenített látóhatár a végtelen lehetőségek, a megvalósítható álmok, a céltudatosság, a kitartás, valamint a küzdeni tudás összefüggéseiben nyeri el jelentését. A JFA nyomán egyúttal jelképezheti a szigetországot körülölelő tengert és eget is.

A válogatott főszponzora a 2020-as évektől egy japán sör- és italgyártó nagyvállalat, a *Kirin Holdings Company*.⁷³ Elődjét, a *Japan Brewery Company*-t 1885-ben alapította az angol bankár William Henry Talbot (1843–1912) és a sportoló Edgar Abbott (1849–1890) Yokohamában. Az italkereskedelem legismertebb márkái a *Kirin Beer* (alapítva: 1888), a *Kirin Lemon*, a *Mets* (kólaízű) és a *Gogo no Kōcha* (jeges tea). A cég- és márkanév egy a kelet-ázsiai mitológiából ismert, több állat – egyes mítoszokban szarvas, ló, oroszlán, másutt sárkány és zsiráf – ismertetőjegyeit magán viselő lényre utal, amely ijesztő külseje ellenére jóságos természetű és sosem tapos másik élőlényre. Ha kell, azonban tüzet okád, hogy megvédje a bajbajutottat. Így a jóindulat, az igazságosság, a tisztaság és a bölcsesség jelképe.⁷⁴ A mitikus

⁷¹ A *Nihon Falcom Corporation* videojáték-fejlesztő cég, amely leginkább az *Ys*, a *The Legend of Heroes* és a *Trail* sorozatairól ismert, a japán akció-szerepjáték műfaj kidolgozásának úttörőjévé vált. A vállalatot Katō Masayuki alapította 1981-ben. A *Nihon* szó a Felkelő Nap Országára utal, a *Falcom* pedig a sólyom nevének torzított alakja (ang. 'falcon'). Vö. Alan Wen: Studio Profile: Nihon Falcom. How the Longest-Running Japanese RPG Studio Continues to Blaze its own Trails. In: *Edge*, 362 (October 2021), 92–95.

⁷² *The Legend of Heroes: Trails Beyond the Horizon*. Fejlesztő, kiadó: Nihon Falcom. Producer: Kondo Toshihiro.

⁷³ A *Kirin Holdings Company* 1978 óta támogatja a japán labdarúgó-válogatottat, 2022-től 2030-ig főszponzorként áll a *Samurai Blue* és a *Nadeshiko Japan* (a női nemzeti tizenegy) mögött, ami egyúttal azt jelenti, hogy a Japán Labdarúgó Szövetség, valamint a férfi és a női válogatott hivatalos italszállító partnere is lett. Vö. Jeff Rey W. Alexander: *Brewed in Japan: The Evolution of the Japanese Beer Industry*. UBC Press, Vancouver, 2013. A 'Kirin' márkanév megkülönböztetendő a Sziszek-Monoszló megyében fekvő azonos nevű horvát falutól.

⁷⁴ Az allegorikus alak a kínai *qilin* ('unikornis') japán megfelelője. A szó a modern japán nyelvben 'zsiráf' jelentésben is él. Vö. Kathryn Maureen Liscomb: How the Giraffe Became a Qilin: Intercultural Signification in Ming Dynasty Arts. In: Jerome Silbergeld – Eugene Y. Wang (eds.): *The Zoomorphic Imagination in Chinese Art and Culture*. University of Hawai'i Press, Honolulu, 2016, 341–378.

állat megjelenik többek között a *Monster Hunter* ('A szörnybirodalom') című német-amerikai koprodukciós kaijū-filmben,⁷⁵ a *My Little Pony* ('Az én kicsi pónim: Varázslatos barátság')⁷⁶ című kilenc évadot megélt amerikai animációs sorozatban és a Kishimoto Masashi⁷⁷ *Naruto* című – az 1999 és 2014 között megjelent mangaantológia alapján készített – anime sorozatban is.⁷⁸ Visszatérő alak a *Final Fantasy* nevű RPG videójátéksorozatban, melynek első epizódja 1987-ben Japánban, 1990-ben pedig az Amerikai Egyesült Államokban jelent meg. Fejlesztője és tulajdonosa a Square Enix (korábban: Square). Érdekes külön szót ejteni a japán labdarúgó-válogatott emblémájáról, melynek központi alakja *Yatagarasu*, a háromlábú varjú, akinek végtagjai az erő, a szellem és az intelligencia „tökéletes egyensúlyát” jelképezik. A logót Hinago Jitsuzo⁷⁹ (1892–1945) szobrász tervezte 1931-ben, de csak 1988-tól kezdték központi szimbólumként használni a japán mezeken.⁸⁰ A címer felső részén a Japán Labdarúgó Szövetség kezdőbetűi láthatók, a háttér közepén függőleges piros sáv osztja ketté, a sintó mitológiából ismert madár egyik lábával a Felkelő Napot szimbolizáló piros labdát fog. A *Nihonsoki* ('Japán krónika') szerint a háromlábú varjút Amaterasu⁸¹ kami küldte, hogy vezesse Jimmu⁸² császárt Uda városáig (Yamashiro tartomány), a mai Kumano Nachi-Taisha

⁷⁵ Rendező: Paul W. S. Anderson. *Monster Hunter*. Gyártó: Screen Gems-Constantin Film, 2020. Forgalmazó: Inter Com Zrt.

⁷⁶ Eredeti ötlet: 1986. Gyártó: Hasbro Studios – Allspark Animation – Studio B Productions – DHX Studios, 2010–2019. *Az én kicsi pónim* című rajzfilmsorozat a széria negyedik generációja.

⁷⁷ Kishimoto Masashi (1974–) japán mangaművész. A *Naruto* c. sorozatát másfél évtized alatt negyvenhat országban mintegy negyedmillárd példányban értékesítették. Alkotói stílusára Akira Toriyama (1955–2024; legismertebb karaktere: *Dragon Ball*) és Katsuhiro Ōtomo (1954–) ; jelentős művei: *Dōmu*, *Akira*, *Metropolis*, *Steamboy*) hatott leginkább. Első saját készítésű mangáját a *Weekly Shōnen Jump* számára írta. Ikertestvére, Kishimoto Seishi szintén mangaka, nevéhez fűződik a *Blazer Drive* és az *O-Parts Hunter* (666 *Satan*) sorozat. Vö. Kishimoto Masashi: *Uzumaki Naruto: Illustrations*. VIZ Media, San Francisco, 2015.

⁷⁸ Rendező: Date Hayato. *Naruto*. Gyártó: Studio Pierrot. 2002–2007. A Felkelő Nap Országában a TV Tokyo tűzte műsorára.

⁷⁹ Hinago Jitsuzo a Császári Kiállításokon folyamatosan díjazott szobrász, Asakura Fumio (1883–1964) egykori tanítványa, az 1928-ban létrejött *kōzō-sha* alkotóközösség alapítótagja, melynek célja a szobrászat és az építészet ötvözése. Két évet töltött Franciaországban és Olaszországban. Hazatérése után aktívan részt vett a Császári Művészeti Intézet újjászervezésében. Számos sporteseményre készített emlékérmeket. Ő tervezte például az 1936. évi berlini olimpiára a *Yabusame* bronz emléklakettet. Vö. <https://www.olympedia.org/athletes/920942> [2026. 04. 23.]

⁸⁰ Vö. Filippo D'Asaro: The New Japan's National Team Logo.

<https://web.archive.org/web/20180727212231/https://www.nssmag.com/en/sports/12749/il-nuovo-logo-della-naziona-del-giappone> [2026. 04. 27.]

⁸¹ Amaterasu (teljes nevén: Amaterasu-ō-mi-kami, 'Nagy Fenséges Istenség, aki megvilágítja az Eget') a sintó mondavilág egyik fő kami-ja, akit a japán császári dinasztia mitikus alapítójaként tartanak számon. A *Kojiki* krónikája szerint Izanagi, a hét mennyei nemzedék után született istenpár férfi tagjának bal szeméből született Amaterasu akkor, amikor rituális szertartás keretében Kyūshū szigetének egyik folyójában megtisztította testét a holtak földjén szerzett szennyeződésektől. Testvéreivel, Mikoto no Susanoo-val, a vihar kamijával együtt apjuktól öröklék a *Takamano-hara* ('mennyei birodalma') feletti hatalmat. Vö. Nelly Naumann: *Die Mythen des alten Japan*. Beck Verlag, München, 1996.

⁸² Jimmu császár (Kr. e. 660 – Kr. e. 585) a Fémkakas Évének első napjától uralkodott. Nevének jelentése: 'isteni erő'. A császári dinasztia a *Jimmu tennō*-tól való származására alapozza trónigényét. A sintó mitológiában Amaterasu napistennő leszármazottja. Katonai expedíciót indított Hyūgából a Szeto-beltenger irányába, elfoglalta Jamatot, majd megtette uralkodói központjává. Jimmu császár legendás trónra lépését a Felkelő Nap

szentélyhez.⁸³ A mitikus alak (mint Amaterasu hírnöke) az emberi ügyekbe való isteni útmutatás szimbóluma. Elfogadott, hogy a címerállat az egyik legjelentősebb kami, Kamotaketsunumi no Mikoto⁸⁴ megtestesülése.⁸⁵

Összegzés

Tanulmányomban végigkövettem azt az utat, amely során a japán férfiválogatott kíváncsi, hogy a labdarúgó-világbajnokságok résztvevője legyen, 2026-ban így sorozatban a nyolcadik alkalommal szerepel a *Mundialon*. A japán labdarúgás alakulástörténete azt bizonyítja, hogy a futball képes egyesíteni vagy megosztani az embereket, a versengés szintjétől függően különböző identifikációk kialakulásához vezethet, továbbá megerősítheti a nemzeti összetartozás-tudatot. A japán futball eredményességét mutatja, hogy számos játékos (például Nakata Hidetoshi, Yūto Nagatomo, Honda Kēsuke) bekerült az európai labdarúgás körforgásába és az öreg kontinensen nagy sikert elért labdarúgók közül többen a Felkelő Nap Országában fejezték be pályafutásukat (többek között Andrés Iniesta, Sergi Samper, Thomas Vermaelen, Lukas Podolski). Az elemzés során feltárultak a labdarúgáshoz fűződő különböző mentalitások, a klubcsapatok működését meghatározó szabályrendszerek. Következésképpen elmondható, hogy a futball mint globális kulturális jelenség helyszínt biztosít az identitásartikulálás folyamatának, illetve egyes társadalmi rítusoknak. Arra is fény derült, hogy a japán labdarúgó-válogatott elnevezése és jelképei történelmi, kulturális, illetve szimbolikus jelentéssel telítettek. Vidacs Bea⁸⁶ kulturális antropológus, az MTA Kelet-Nyugat Vallásetnológiai Kutatócsoport tudományos főmunkatársa nyomán kijelenthető, hogy a labdarúgás az egyének számára lehetővé teszi, hogy megkérdőjelezzék a körülöttük lévő világot,

Országában a Nemzet Alapításának Napjaként ünneplik minden évben február 11-én. A *Nihonsoki*-n és a *Kojiki*-n kívül kevés történeti forrás utal rá. A modern japán történettudomány nem valós történeti személynek, hanem mitológiai alaknak tekinti. Vö. John S. Brownlee: *Japanese Historians and the National Myths, 1600 – 1945: The Age of the Gods*. University of British Columbia Press, Vancouver, 1997.

⁸³ A Kumano Nachi-Taisha sintó szentély, az UNESCO világörökség részét képező szent helyek és zarándokutak egyik helyszíne a Kii-hegységben Hongū Taisha, Hayatama és Koya-san mellett. Vö. <https://whc.unesco.org/en/list/1142/maps/> [2026. 04. 29.]

⁸⁴ Kamotaketsunumi no Mikoto a Kamo klán ősatya, a mezőgazdaság és az útmutatás kamija, valamint Jamasiro tartomány őrzőistene, emellett Kiotó egyik védelmezője. Fő kultuszhelye az UNESCO Világörökség részét képező kiotói Shimogamo-szentély, ahol Tamayori-hime no Mikoto-val, a Ryūgū víz alatti palotájában élő lénnel, Watatsumi tengeristen egyik lányával közösen tisztelik. Vö. Helen Hardacre: *Shinto: A History*. Oxford University Press, Oxford, 2017.

⁸⁵ Vö. Richard Arthur Brabazon Ponsonby-Fane: *Studies in Shinto and Shrines: Papers Selected from the Works of the Late R. A. B. Ponsonby-Fane, LL. D.* Ponsonby Memorial Society, Kyoto, 1953.

⁸⁶ Vö. Vidacs Bea: *Egy szebb jövő képei: A futball a kameruni közgondolkodásban*. MTA Néprajzi Kutatóintézet – PTE Néprajz – Kulturális Antropológia Tanszék – L'Harmattan Kiadó, Budapest, 2009, 9–31.

a benne elfoglalt helyüket és lehetőséget teremt, vagy a lehetőség illúzióját biztosítja arra, ha csak rövid időre és átmeneti jelleggel is, hogy átformálja a körülöttük lévő valóságot.

Budapest, 2026. Szent Jusztinusz vértanú emléknapján.